

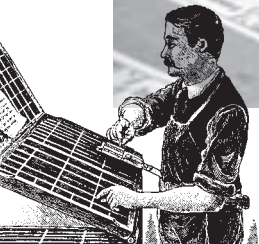
NIEUWSBRIEF 129

Een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge, ISSN 1382-1962, juli 2009

Bij het omslag

Deze nieuwsbrief is gevat in wel een heel bijzonder omslag: het bestaat zoals u ziet, uit twee vellen papier. Op het eerste vel staan twee foto's gedrukt in 4-kleuren (full color) offset. Het tweede vel is uitgevoerd in boekdruk in vier drukgangen, kleur en één in offset, zwart. Tenslotte is er een rechthoekig gat gestanst in het buitenste blad, wat een doorkijkje geeft naar de letter 'D' op het binnenomslag. Het is de 'D' van (Roel van) Dijk, doorzetten, doe maar, drukwerk. Of is het de 'D' van zetduivel? Op de achterflap staan er genoeg voorbeelden van. De zetter neemt een kapitale C, dat is in de letterkast het vakje naast de D, en zo ook de L (naast de M), de f (naast g) en de s (onder de w). Dat krijg je natuurlijk niet van een glaasje Grolsch tijdens het zetten, maar eerder van stramme dikke vingers.

De ouderdom gaat een rol spelen. Hoewel, als het om 'vakmanschap is meesterschap' gaat, is Roel van Dijk geen onbekende in onze stichting. Met zijn Presse d'Escargot – zou hij wel slakken lusten? – heeft hij zijn bekwaamheid vele malen geëtaleerd.

Roel was altijd al van plan om voor de nieuwsbrief een omslag te verzorgen, en zoals vaak bij margedrukkers, kwam het er maar niet van. Het zetwerk was geen enkel probleem doch het drukken in een behoorlijke oplage (750), zeker in meerdere kleuren, op een Korrex cilinderpers met handinleg, weerhield hem daarvan. Na een prettige samenwerking met drukkerij Mostert en van Onderen te Leiden kwam de oplossing voor zijn probleem als vanzelf. Hans Dessens en Frank Turenhout van genoemde drukkerij verzorgden als offsetdrukkers, het prachtig uitgevoerde voorwerk voor het boek *Stad van boeken, Handschrift en druk in Leiden* (Primavera Pers & Uitgeverij Ginkgo), geheel in boekdruk, naar een ontwerp van Silvia Zwaaneveldt en Roel van Dijk. Hans en Frank boden aan het omslag voor de nieuwsbrief te drukken, in offset en/of boekdruk, geen enkel probleem, doe maar, pak maar uit. Na de klus zijn ze weltevreden met vakantie gegaan.

Voor u ligt het resultaat. Ontwerp en zetwerk zijn door Roel van Dijk verzorgd. Zijn zoon, Niels van Dijk, studeert dit jaar af aan het grafisch lyceum te Rotterdam. Hij heeft een zeer professionele camera en maakte de kleur- en zwart-wit opname. Het drukken in offset-, boekdruk en stanswerk werd vervaardigd door drukkerij Mostert en van Onderen.

Bij een bezoek aan het drukkerijtje 'Presse d'Escargot', van Roel viel mijn oog op

een glas met het opschrift ‘Na een biertje een pleziertje’ en een Grolsch flesopener aan twee spijkertjes naast een augustijn maatlatje. Wij kennen Roel, een oude rot in het vak, die zijn naam eer aandoet. De typografen uit vroeger tijden konden er ook wat van.

Drukkerij Mostert en van Onderen

Drukkerij Mostert en van Onderen is in 1988 ontstaan uit een fusie van de drukkerijen mostert en van Onderen en is gevestigd aan de Zandstraat te Leiden, een prachtig pand van de voormalige jeneverstokerij Hartevelt.

Het pand is oud en ademt sfeer. Ornamenten aan het plafond en een prachtige schouw geven een beeld uit die tijd. Het zacht ruisen van een 2-kleuren Heidelberg offsetpers, vele computers, tekstverwerkers, scanner en plaatbelichter geven daarentegen een beeld van een uiterst moderne drukkerij.

Hans Dessens en Frank Turenhout zijn werkzaam in deze drukkerij en verzorgen voornamelijk modern drukwerk in offset. Daarnaast beschikken zij over een polymeer cliché-apparaat, een kleine handzetterij, Heidelberg degel en een Glöckner Mercedes cilinderpers.

Hun ‘nieuwste’ aanwinst is een Intertype, een heetmetaal zetmachine, met vele magazijnen matrijzen en reserveonderdelen. Bij de koop is een kleine demonstratie gegeven. De machine werkt, maar heeft jaren stil gestaan. Frank en Hans zijn bezig met een grondige renovatie.

Bij drukkerij Mostert worden oude en nieuwe technieken gecombineerd. Niet alleen bij het drukken. Zo is de verwarming van de loodpot van de Intertype zetmachine voorzien van een hypermoderne thermostaatregeling.

Elk verloren kwartiertje besteden ze ondersteund door Roel aan deze machine. Drukwerk in de Marge is blij met zulke drukkers, niet alleen voor het plezier dat zij aan dit ambacht beleven, maar ook voor hun streven om machines en materialen te bewaren en voor hun bereidheid technische adviezen en kennis door te geven. Zoals Roel het zegt: Dit bewaren van een techniek, die gedurende vijf eeuwen onze communicatie bepaald heeft, is van groot cultuurhistorisch belang.

Alex Barbaix

In memoriam Jan Tholenaar

Op 29 april is onze contribuant Jan Tholenaar overleden. Bij de margedrukkers was hij bekend als de Kroonsteyn Pers, maar meer bekendheid genoot de door hem in 1968 opgerichte Grote Letter Bibliotheek. In kringen van typofielen is vooral zijn prachtige verzameling letterproeven beroemd.

Over die verzameling schreef Jan Tholenaar in 1997 in ons bulletin (aflevering ‘Hollandse Hoogte’) een zeer lezenswaardig artikel. Dat bulletin ging vergezeld van een aantal reproducties in kleur van letterproeven uit zijn verzameling. Jan Tholenaar nam zelf het initiatief voor die extra bijlage, en nam ook zelf de kosten ervan voor zijn rekening. Een typerende actie, zoals ook blijkt uit de hieronder afgedrukte tekst die Harry van Wijnen uitsprak bij de uitvaart van Jan Tholenaar.

Redactie

We kenden elkaar nog geen vijf minuten of ik wist al met helderziende zekerheid dat Jan Tholenaar een wezenlijk integere man was. Misschien moet ik zeggen: een wezenlijk goed mens. In elk geval: *Ein menschenfreundlichen Nachbar*.

Hoe kon ik zoiets zo snel weten? We kenden elkaar nauwelijks.

Ik zal mijn zekerheid van die eerste ontmoeting toelichten aan de hand van de volgende anekdote.

We woonden net enkele weken in de Vossiusstraat – ik spreek nu over precies elf jaar geleden – toen Jan op een zondagmiddag bedachtzaam naar een nog onbedekte wand in ons appartement toeliep en onder het uitspreken van bewonderende complimenten over het prachtig invallende daglicht zonder omhaal de plek aanwees waar een schilderij van Metten Koornstra zou moeten hangen. Dat wil zeggen: een Koornstra uit zijn eigen collectie. Het paneel dat hij op het oog had zou

het bij ons, zei hij geestdriftig, bijzonder goed doen. ‘Ik heb een mooie Koornstra die hier onder het hoge licht veel beter uitkomt’, waren zijn woorden.

Wij wonen één etage hoger, net boven de bomenrij van het Vondelpark, die er toen nog was, en in een oogwenk had hij vastgesteld dat onze verdieping dertig procent meer noorderlicht kreeg dan de zijne. De daad bij het woord voegend begaf hij zich naar beneden om even later met een poëtisch mysterieuze Koornstra terug te keren. Ik wilde voor de geschiedenis vastleggen – en ten overvloede hier nog eens gezegd hebben – dat we het schilderij in leen aanvaardden, en daartoe schreef ik, bij gelijk oversteken, een in tweevoud opgestelde I OWE YOU, bij wijze van plaatsvervangend notariaat, die de rechthebbenden verzekerde, dat het schilderij zolang het bij ons hing aan de erven Tholenaar toebehoorde, voor het geval de bedoelde schuldbekentenis zoek zou raken of Jan zijn spontane uitleen ooit mocht vergeten. Ik releveer de uitleengeschiedenis van deze Koornstra, die nu al elf jaar bij ons hangt, omdat ze zo door en door typerend is voor de spontaniteit, maar ook voor de soms opvliegende vrijgevigheid van Jan Tholenaar, mijn milddadige, dierbare buurman, in wiens *Menschenfreundlichkeit* ik mij in die vijfde minuut van onze eerste ontmoeting dus niet vergist had.

Jan was een onbekommerde weggever. Als je met een lekke band aan je fiets thuis kwam stond hij onmiddellijk met een vervangende fiets klaar om je uit de brand te helpen. Als je onthand was doordat je auto bij de reparateur was, stelde hij ongevroegd zijn auto beschikbaar. Als je de symfonische muziek van een experimenteel saxofoonkwintet die hij je liet horen mooi vond, kwam hij de volgende dag de cd brengen die hij van die opname gebrand had. Hij heeft tal van pianowerken van Liszt voor ons gekopieerd. Een beschaafd mens moest, vond hij, ook alle sonates van Chopin uit het hoofd kennen. Ik heb mij zo nauwgezet aan die opwekking gehouden dat ik op mijn dagelijkse boodschappenronde een vast repertoire fluit: de Nocturne op. 27 no. 2 in D flat major op de heenweg; de nocturne op. 48 no. 2 in F sharp minor op de terugweg.

Ging Jan boodschappen doen, dan nam hij ook weer ongevroegd haring voor je mee, of een mooie makreel die, zoals hij overtuigend kon beweren, nergens zo goed was als op de Ten Cate markt. Hij was een man van veel meer geven dan nemen, van altijd klaar staan voor anderen, maar ook van meedenken en meezoeken. Hij wist altijd het kostbare antikwarische boek te vinden waarnaar je al jaren op zoek was. Hij was onvermoeibaar in het opsporen van bijzondere gegevens op het internet. Hij wees je op mogelijke buitenkansjes in veilinggidsen en hij was altijd bereid om zelf iets voor je naar de veiling te brengen.

Het kostbare geschenk dat ik ooit van hem gekregen heb is een pak ondergrondse kranten uit de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog, die hij zestig jaar lang had bewaard en op een dag met een plof op mijn bureau liet neerkomen, onder toevoeging van de woorden: ‘Ik heb ze lang genoeg bewaard, nu behoren ze

jou toe.' Ik kreeg die kranten, niet omdat de persgeschiedenis mijn vak was, maar omdat Jan in de oorlogsjaren dezelfde band met de illegaliteit had gehad als mijn vader, hij in Amsterdam, mijn vader in Rotterdam. Kinderen van verzetsfiguren waren in zijn ogen eigenlijk naoorlogse verzetsfiguren. Die redenering miste natuurlijk elke grond, maar ik vond ze wel sympatiek.

Wij hebben zijn vrijgevigheid niet met dezelfde ruimhartigheid terugbetaald, moet ik in eerlijkheid erkennen. Alles wat wij tegenover zijn gulheid gesteld hebben is een kleine fietscursus, waarmee hij op de levensgevaarlijke kruispunten van de Van Baerlestraat het vege lijf gered heeft. Het is niet veel, maar het is tenminste iets dat het vermelden waard is. Wij hebben Jan niet geleerd te fietsen, maar wel ordentelijk over te steken. Jan was gewoon met doodsverachting de straat over te steken, zonder naar links of naar rechts te kijken. Dát hebben we hem afgeleerd. In plaats daarvan hebben we hem de lus-bocht aangeleerd. Daarvoor was de volgende instructie nodig: 'Voordat je naar links de Vossiusstraat inrijdt ga je eerst een stukje de lange Vossiusstraat in. Maak een lus naar rechts en dan weer naar links om de overkant van de Van Baerlestraat recht in het vizier te krijgen. Zo alleen kan je het verkeer van alle kanten zien aankomen.'

Jan hield zich voortaan punctueel aan de voorgeschreven methode, die hem een veilige oversteek, en ons een rustig gevoel bezorgde. Naar eigen zeggen heeft die methode hem een x-aantal aanrijdingen en een veelvoud van narrow escapes bespaard. In elk geval heeft Jan vrijwel ongeschonden tot zijn 80ste verjaardag haringen en bloemen op zijn fiets thuisgebracht.

In de intimiteit van onze naburigheid verdroegen we veel van elkaar, maar hij vooral veel van ons. Hij werd nooit moe in berusting de humor te zien van zijn eigenaardig koopgedrag, hoe vaak wij daarmee ook de spot dreven. We plaagden hem met zijn vormloze huissloffen, die op gecapitonneerde stofdoeken leken, maar die dan ook nooit meer dan drie euro mochten kosten. Jan was letterlijk penny-wise and pound-foolish. Hij kocht een pantalon (voor hem een broek) voor tien euro op de markt, maar draaide zijn hand er niet voor om, een fortuin te betalen voor een drie eeuwen oude letterproef, waarvan nog maar twee exemplaren op de wereld bestonden.

Nog maar een paar weken geleden gaf hij zich op zijn sterfbed over aan een ironische bespiegeling over de betrekkelijkheid van alle dingen, ook over de betrekkelijkheid van zijn eigen verzamelwoede. Beseffend dat het voor goed gedaan was met zijn aankopen op veilingen, wilde hij met ons en andere burens nog één keer lekker eten, en dat zouden wij dan doen in een restaurant – op zijn kosten. Lilly

kon daar geen bezwaar tegen hebben, want zei hij: 'Ik geef verder toch niets meer uit. Ik heb al maanden geen boek meer gekocht.' Dat hij niet meer zijn bed kon verlaten, en dat de uitnodiging dus een illusie was, maakte niets uit. Het ging erom dat hij nog over de vrijheid beschikte om zelfstandig te beslissen, maar meer nog dat hij in het volle bezit van zijn humor was.

Over zijn onschatbare, wetenschappelijk hooggekwalificeerde en internationaal vermaarde boekencollectie zullen andere wetenschappers te gelegener tijd hun licht laten schijnen. Ik beperk mij ertoe u de reactie van een conservator van het Rijksmuseum te vertellen toen deze er onlangs achter kwam dat Jan Tholenaar mijn buurman was. Hij stak ongevraagd een lofrede op Jans verzamelkunde af, onmiddellijk gevolgd door een concluderend waardeoordeel, dat hierop neerkwam dat de collectie-Tholenaar tot de belangrijkste ter wereld behoorde. Een voor mij gunstig bijkomend effect was dat ik als buurman zichtbaar zeer in achting van deze museumgeleerde gestegen was.

In de korte dagelijkse gesprekken die Jan en ik de afgelopen maanden met elkaar voerden ging het uiteraard vaak over de hartstocht voor boeken die zo'n groot deel van zijn leven had beheerst. Maar op een dag was de animo om daarover te praten verdwenen. Ach, zei hij, geresigneerd de catalogus van het Utrechtse veilinghuis Beijers op zijn schoot doorbladerend, waarom zou ik nog bieden als het boek dat ik wil aanschaffen, misschien pas arriveert als ik er niet meer ben? Hij sprak erover zonder spijt en zonder teleurstelling, veel meer in het nuchtere besef dat ook het verzamelen aan natuurlijke grenzen gebonden is en dat hij als toegewijde verzamelaar in de traditie stond van kathedralenbouwers, die hun beste krachten aan het project van hun leven hadden gegeven, in de wetenschap dat zij de voltooiing ervan nooit zouden zien.

Jan bracht zijn laatste Pasen in Kuria door. Lilly had cd's van de Mattheus Passion meegenomen. Met zijn favoriete schilderij van Lou Loeber dat Lilly in zijn kamer daar had opgehangen was Bach zijn laatste muzikale verbinding met wat zijn vertrouwde omgeving was geweest. Jan luisterde, zoals gewoonlijk, tot tranen bewogen. Bach kon hem gemakkelijk ontroeren. Hoewel hij weinig talent had voor religie, had hij zijn levenlang een bewogen relatie met de muziek van Bach. Tot op zijn sterfbed bleef de Mattheus Passion hem aangrijpen.

Een mens hoeft geen verzameling van grootse, onvergetelijke daden te zijn om toch blijvende indruk op zijn medemensen te maken. Dat heeft Jan met ons gedaan. Wij zullen ons hem herinneren als een dierbare vriend en een goed mens. Maar ook als een compleet mens.

Harry van Wijnen

Oproepen en mededelingen

Bestverzorgde boeken

Speciaal voor contribuanten van Drukwerk in de Marge wordt er tijdens de jubileumtentoonstelling van de Best Verzorgde Boeken een rondleiding georganiseerd. De rondleiding wordt gegeven door Just Enschedé, directeur van Stichting De Best Verzorgde Boeken – en contribuant van onze stichting.

Nadere details over datum en tijd (vermoedelijk de tweede helft van augustus) volgen nog via de website. Meer informatie over de tentoonstelling treft u aan in de agenda, op pagina 25.

Over Uitgeverij Kairos en de kleine uitgeverij in het algemeen

Uitgeverij Kairos is ontstaan rond de jaarwisseling 1978/79. De naam is ontleend aan het Griekse begrip *kairos* hetgeen men als het complement van *chronos*, de meetbare tijd, kan beschouwen. Kairos is tijd in kwalitatieve zin: een moment waarin iets zijn voltooiing vindt, evenwicht ontstaat en iets nieuws begint. Eind 1977 was met de dichter Roel Houwink (1899–1987) bij wijze van een gezamenlijke nieuwjaarskaart de kleine dichtbundel ‘Uit verwondering’ in leporellovorm gemaakt. Eind 1978 verscheen vervolgens het boekje ‘De tijd voorbij’. Ook dit werd als gezamenlijke nieuwjaarswens verstuurd, maar het omslag vermeldde nu de naam van een uitgever: Kairos. Een maand later verscheen ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van Roel Houwink reeds een tweede uitgave van Kairos, de dichtbundel ‘Doorbroken cirkels’. Dit nogal argeloze boekjes maken was het begin van de uitgeverij. Achteraf bezien is zelf boeken uitgeven voor een grafisch ontwerper niet zo’n grote stap. Althans niet als men van jongs af aan van boeken en literatuur houdt, alleen daarom al o.m. een opleiding aan een grafische school volgt, en zowel op de productieafdeling als ontwerpafdeling bij een aantal uitgeverijen in Nederland en Canada heeft gewerkt.

De prille uitgeverij nam eind oktober 1979 deel aan een beurs van Drukwerk in de Marge in Arti et Amicitia, en in december aan de Beurs van Kleine Uitgevers in Paradiso. Niet zonder schroom, want met niet meer dan drie kleine dichtbundels was de beurstafel wel erg groot. In die jaren van schaalvergroting was ‘Small is beautiful’ – de titel van het in 1973 verschenen boek van E. F. Schumacher – een gevleugeld woord. De ondertitel is overigens minstens zo mooi: ‘Economics as if people mattered’. Bedrijvigheid op kleine schaal in het algemeen – en in het bijzon-

der: zelf teksten zetten met loden letters en drukken op een eigen pers, en/of zelf uitgeven in de marge van het boekenvak – bood nieuwe perspectieven. In de beginjaren van deze beurzen leek het zelf drukken en/of uitgeven ook een dringende noodzaak: gedichten en gedachten ‘moesten’ worden verspreid, mensen ‘moesten’ worden bereikt. Het gedrukte woord zou, in het kielzog van Flower Power, helpen de wereld te veranderen. Die haast vanzelfsprekende gedrevenheid lijkt weliswaar verdwenen, maar er is jaar in jaar uit een grote verscheidenheid aan belangwekkende uitgaven blijven verschijnen. De beurs van Drukwerk in de Marge (de vereniging is opgericht in 1975) en de beurs in Paradiso (voor het eerst gehouden in 1977) vormen nog steeds een belangrijk platform voor boeken en andere tekstdragers. Au fond voor teksten die – om wat voor reden dan ook, en als het even kan mooi en ambachtelijk – uitgegeven moeten worden.

Bij veel uitgeverijen is de eerste uitgave vaak een bundel met gedichten, en anders laat deze meestal niet lang op zich wachten. Het lijkt alsof het niet anders kan, alsof poëzie, net als water, vanzelf haar weg vindt. Waarom poëzie, eenmaal in boekvorm, dit vervolgens veelal niet doet, blijft een raadsel. Het boekenvak gelooft dan ook vast in de ongeschreven wet ‘dichtbundels verkopen niet’. Desondanks heeft Kairos zonder al te veel kleerscheuren meerdere dichtbundels en ook drie bloemlezingen met Nederlandse en Vlaamse haiku het licht doen zien. Bovendien heeft japanoloog en sinoloog drs. Henri Kerlen het fonds in belangrijke mate verrijkt door haiku, senryu en tanka uit het Japans te vertalen. Dit heeft geresulteerd in een elftal bijzondere bundels Japanse poëzie. Met succes zijn drie boekjes met aforis-

men van Paul van den Bergh uitgegeven, daarnaast onder meer ‘Seattle’s toespraak’ – de ‘inconvenient truth’ van een Indianenopperhoofd in 1854 – en ‘Kunstenaars over kunst’. De voorliefde van de uitgever voor korte teksten spreekt ook duidelijk uit de door hem samengestelde bloemlezingen met citaten: over de liefde, de muziek, de innerlijke reis, het ouder worden, en de zon. Dit laatste boek: ‘In het licht van de zon’ behoort tot de mooiste boeken die bij Kairos zijn verschenen. Al is het voor een uitgever van belang om de trends en de werking van de markt te (leren) verstaan, toch hoort een uitgeverij zich in de eerste plaats te onderscheiden en zelf de koers te bepalen. Waar in de dromerijen en het enthousiasme van menig uitgever vaak echter geen rekening mee wordt gehouden, is dat boeken behalve uitgegeven ook verkocht moeten worden. Het lijkt dan – ook al doet men het slechts op bescheiden schaal – alsof het versturen van recensie-exemplaren, het zorgen voor enige publiciteit, het houden van aanbiedingsgesprekken, verkoop en distributie, zich in een geheel andere wereld afspelen. Niets blijkt minder waar. Dit alles vormt er, zagezegd, op zijn minst de noord- en zuidpool van. Gelukkig toonde de boekhandel zich over het algemeen welwillend. Een nieuwe uitgeverij was welkom en men was veelal best bereid om boeken in te kopen, al was het maar om op die manier nieuw initiatief te steunen. Natuurlijk ging de werkelijkheid wel eens achteloos voorbij aan de verwachtingen van de uitgever van Kairos. De oplagen waren doorgaans aan de hoge kant, want – zo luidde de redenering – vroeg of laat zullen er altijd mensen zijn die dit prachtige boek willen kopen. Niettemin

hebben sommige titels toch de schappen van De Slegte gesierd. Merkwaaardig dat mensen juist dan bij de boekhandel of uitgeverij naar zo'n boek vragen – met als gevolg dat de uitgever besluit toch maar een flink aantal exemplaren van het 'nationale mausoleum der uitgeversdromen' terug te kopen.

In een boek worden de tegendelen inhoud en vorm verenigd, maar daar moet wel eerst het nodige voor worden gedaan. Wat de inhoud betreft hoort de tekst niet alleen goed geschreven, maar ook in details doordacht en verzorgd te zijn. Wat de vorm betreft hoort het ontwerp op een passende wijze de tekst gestalte te geven en de typografie zo zorgvuldig te zijn dat lezen op zich al een genoegen is.

In de brochures van Kairos staat bij wijze van motto : 'Wij houden van boeken met een biblioefiele allure'. Aan zowel vormgeving als uitvoering van de uitgaven is dan ook steeds veel aandacht besteed. De grootste zorg was meestal het zetwerk. In de jaren zeventig en tachtig maakten fotografische zetsystemen de dienst uit en dit betekende, wat betreft de mogelijkheden om het zetwerk te verfijnen en de kwaliteit van de lettertypen, een grote stap achteruit. Om even terug te gaan in de tijd: een uitgeverij als de Nonesuch Press bijvoorbeeld, kon bij de oprichting in 1923 beschikken over de hoogwaardige zetmachines en letters van Monotype. Een belangrijke vooruitgang betekende het door Berthold in de jaren tachtig geïntroduceerde zetsysteem met de bijbehorende letterbibliotheek – al kon men meestal nog steeds geen gebruik maken van mediaeval cijfers en klein kapitalen. De Apple Macintosh computer had rond 1994 niet langer de baard in de keel en zou, samen met nieuwe opmaakprogramma's, binnen het grafische vak voor een revolutie zorgen. Bovendien konden ontwerpers, uitgevers, en ja wie niet?, nu zelf gaan zetten. De mogelijkheden van opmaak en verfijning van het zetwerk werden buitengewoon groot – men kan zelfs de bijbehorende spatiëringstabellen aanpassen – en er werden prachtige oude én nieuwe lettertypen uitgebracht; mét mediaeval cijfers, klein kapitalen en wat men zich verder maar kan wensen. Niet alleen met het zetten, maar ook met het lithograferen, drukken en binden, staat of valt eigenlijk alles – het zijn stuk voor stuk beslissende stadia in de wording van het boek. Bij het maken van mooie boeken is en blijft – ondanks de geavanceerde technieken en productiemethoden – de goede zorg en het vakmanschap van de drukker en binder onontbeerlijk.

Het uitgeven van boeken is een interessante bezigheid, vooral bij de kleine uitgeverij aangezien men genoodzaakt is bijna alles zelf te doen.

En is alles zelf doen, op den duur niet alles begrijpen? Uitgeven op zich brengt voor iedere uitgever genoeg risico's met zich mee om zonder veel moeite de eerder genoemde opvatting van Schumacher gestalte te geven, die in het Nederlands zo toepasselijk – en ook zo Nederlands –, is vertaald als: 'Hou het klein'. Bij Kairos is het overigens nooit een ambitie geweest om tot een uitgeverij van enige omvang uit te groeien. Wie boeken uitgeeft zal spoedig ontdekken dat het een vak is. Het is iets dat – haast per definitie – eigenlijk alleen met een flinke dosis enthousiasme, liefde, vastberadenheid, vallen en opstaan, kan worden geleerd. Het grote goed van de kleine uitgeverij is echter dat men aan elk boek zoveel tijd kan besteden als men nodig acht. Ja, veel liefdewerk en voor alles: nieuw papier.

Arjen F. de Groot / uitgever

Ten dele eerder gepubliceerd in *Zelf uitgeven! – Waarin een kleine uitgever groot kan zijn*, Uitgeverij Lias & Uitgeverij De Republiek 2007.

Uitgeverij Kairos, Irenelaan 53, 3761 BL Soest, tel. 035-6010858, e-mail kairos-uitgeverij@planet.nl, www.boekenroute.nl

Het Papierboek, das Papierbuch

De VAPA in Apeldoorn is het kenniscentrum en opleidingsinstituut voor de papier-, karton- en golfkartonindustrie. Bij het opleiden van medewerkers in deze branche maakt De VAPA gebruik van eigen lesmateriaal waaronder Het Papierboek (vijfde druk, 2004). Dit boek kent maar liefst 47 hoofdstukken ondergebracht in 6 delen te weten, Grondstoffen en grondstoffenverwerking, Papier- en kartonmachines, Oppervlakteveredeling van papier, Papierveredeling, Eigenschappen van grondstof, vezelsuspensie en papier en Milieu. Het is een boek vol chemische, fysische en werktuigbouwkundige informatie. Niet echt een gezellig leesboek of een studieboek, maar een echt naslagwerk van ruim 500 bladzijden voor de professionals in de papierindustrie, de papierdeskundigen en de liefhebbers. Er bestaat ook een vertaling naar het Duits: Das Papierbuch. Beide boeken kosten ruim € 100 maar zijn niet in de Nederlandse (boek)handel te koop. Voor belangstellenden is er goed nieuws; bij De Eierland Pers te Schalkhaar is een gering aantal boeken tegen de kostprijs vermeerderd met verzendkosten te koop. Belangstellenden kunnen contact opnemen met eierlandpers@home.nl.

Peter Duijff

Presentatie van 'De Nederlands-Hongaarse letterproef'

Initiatiefnemer Ronald Steur heeft de presentatie van zijn (biljet)letterproefproject gelokaliseerd op de Boekkunstbeurs te Leiden op 7 en 8 november 2009.

Deelnemers aan het project zijn o.a.:

Avalon Pers/Jan Keijser, Woubrugge

Kecsege&Társas/ Bacskó Katalin, Muzeumfalu Sóstó

Stichting IJzer & Lood/Hylke Wierda, Leeuwarden/Joure

Die oue drukkerij/Bert Post, Noorden

Berendes-Typografie/D. Berendes, St. Pancras

Atelier De Distelkamp/Geert van Daal, Dodewaard

Gutenberg Rabja/Tóth István, Debrecen

Ewald Spieke/ Amsterdam

Cicero/Lodewijk de Groot, Diemen

[Tussen haakjes]/ Jaap Binsbergen, Purmerend

LJC-Pers/Ronald Steur, Amsterdam

Ben Joosten, Dodewaard

Ovira Linda/ Rob Over de Linden, Hoofddorp

Ferrie van Ramele, Etten-Leur

d'Eendrachtpers/Jan Rijsterborgh, Haarlem

Lojen Deur Pers/Bubb Kuyper, Haarlem

Triona Pers/Dick Ronner, Houwerzijl

Statenhofpers/Jaap Schipper, Den Haag

Typique/René Treumann, Amsterdam

Historische Drukkerij Turnhout/Herwig Kempnaers, Turnhout
grafiekatelier SHE/Saskia Eggink, Zierikzee
Steur&Witteveld, boekdrukkers te Leiden en Amsterdam/Dick Witteveld, Leiden
Stichting Lettergieten Westzaan
Eikeldoorders/Doortje de Vries, Apeldoorn
De Houtpers/Niek Smaal, Wageningen
De Uitvreter/Kees Thomassen, Woold
Eierlandpers/Peter Duijff, Schalkhaar
Mercator Press/Willem Kramer, Santpoort
Enkidu-Pers/John Cornelisse, Philippine
Zolderopruiming/Anita van Leeuwen, Poeldijk
Toon Wegner/Orvelte
't Schuurtje/Kees Baart. Hoofddorp
De Vier Seizoenen/Elze ter Harkel
Op Gezette Tijden/Harmke Nijhof, den Bosch
Op Gezette Tijden/Monique Mensen, den Bosch
Ampersand/A. P. Zandbergen, Appelscha
Drukkerij van Ravensberg sinds 1842, Amsterdam
Biljetdrukkerij/Muller Visual Communications, Louis i.s.m. Pastei/Alex Barbaix,
Amsterdam
Alföldi Nyomda, Debrecen
Grafibarka/Barka Ferenc
Studenten Partium Universiteit, Nagyvárad

Kijk verder dan een monteur...

Op de website van Drukwerk in de Marge plaatste ik begin april een oproep voor mijn snijmachine die defect was:

Hulp gezocht bij Ideal 4810

Wie o wie zou mij kunnen helpen om mijn Ideal 4810 elektrische snijmachine uit 1985 te repareren.

Het euvel schijnt volgens een geconsulteerde monteur van de importeur van deze machines uit Duitsland, te zitten in een – inmiddels niet meer door Ideal leverbaar – relais, rechts voorin de machine onder de ‘afdekplaat’.

Of weet u nog ergens een defecte Ideal 4810 waar eventueel onderdelen van gebruikt zouden kunnen worden?

Een monteur van de vertegenwoordiging van Ideal in Nederland was langs geweest en had de machine dood verklaard, omdat er een relais stuk zou zijn dat niet meer leverbaar was. Ik had daar geen goed gevoel bij en ben ook zelf verder gaan zoeken. De oproep op de site van DidM had overigens vijf reacties gegeven.

Ik ben met een electrotechnicus in contact gekomen die hele grote projecten doet. Daar was mijn machine natuurlijk in vergelijking een mechanische oldtimer bij, met wat electronica en een motor voor de besturing van de mechanische delen. Hij stelde uiteindelijk binnen 15 minuten een diagnose en die strookte in het geheel niet met die van de eerste monteur.

Via internet heeft hij een schakelaar besteld: exact dezelfde die stuk was. Hoezo niet meer leverbaar? Rechtstreeks via DHL uit de USA. Binnen een week deed de snijmachine weer wat hij al jaren deed: gewoon snijden!

Ik ben dus gered en dat scheelde een zoektocht naar een vervanger.

Rob Over de Linden

ps Ik heb inmiddels contact gehad met het bedrijf dat de eerste monteur stuurde. Nadat ik alles had uitgelegd per mail en met wat foto's, kreeg ik bericht dat ik een creditnota krijg! Ik verwacht die eigenlijk net zo snel als de rekening: binnen 3 dagen!

Veiling in Venlo

Een paar keer per jaar wordt wel ergens de inventaris van een offset drukkerij in kavels en per opbod verkocht. Zo ook drukkerij Graphic & Mail bv te Venlo en Venray. Er kwamen ruim 300 kavels onder de hamer. Dit hoge aantal heeft mede te maken met het feit dat veel litho's los geveild werden. Het aantal kavels met drukpersen en toebehoren zoals triltafels, boormachines en drukinkt beperkte zich tot 43. Onder deze kavels was daar nummer 104, een zetbok van bijna 2,5 meter breed, met twee normale kasten links en rechts en daartussen kleine kasten voor lijnen en perforaties. Deze bok heb ik ooit bij collega-margedrukker Sjaklien Euwals zien staan (zie foto). Het meest indrukwekkende ervan zijn de drie over elkaar heen schuivende dragers waarop een kast met letter kan worden gelegd. Lekker handig bij het zetten: je kunt met verschillende kasten tegelijk werken en door de kasten over elkaar heen te schuiven is de benodigde ruimte minimaal.

Woensdag 5 mei was het kijkdag en omdat een dergelijke bok een sieraad voor de margedrukkerij kan zijn, ben ik gaan kijken. Vol twijfels, dat wel, omdat het veilinghuis slechts één foto had gemaakt en daarop was te zien dat twee van de drie dragers ontbraken en de eveneens beweegbare geriefkast wel op een heel vreemde plaats hing. In de hal aangekomen zag ik een grote treurnis aan drukpersen en bij-

behorend materiaal. Alles smerig, stoffig en op veel rollen en plamuurmessen zaten klodders drukinkt. Triest. Met de catalogus in de hand kon ik maar één conclusie trekken: de kavels waren op vreemde wijze tot stand gebracht. Maar goed, het ging om kavel 104, de bok met letter.

Welnu, inderdaad ontbraken de dragers en was de geriefkast op een willekeurige rail geplaatst. De letters en letterkasten zaten dik onder het witte stof. Bekende letter zoals de halfvette Folio en wat Hollandse Mediaeval, maar ook de wat minder bekende letter als de Polka, de Simplex en de open Troubadour. Aan de grote corppen was goed te zien dat het beeld glimmend en afgerond was, hetgeen duidt op fors gebruik. De kasten met lijnen en perforaties waren nagenoeg helemaal leeg en er ontbraken twee kasten.

Geen twijfel mogelijk: deze bok zal het niet worden ook al is de openingsprijs (€ 250) aantrekkelijk. Op vrijdag 7 mei heb ik op internet online het bieden gevolgd. In stapjes van € 20 steeg de prijs langzaam. Even na twee uur was dit kavel aan de beurt en de prijs schoot omhoog naar uiteindelijk € 490,00. En daar komt nog eens 16% opgeld en 19% btw over het totaal bij. Dan kost deze invalide bok € 675. Ik zoek weer verder.

Peter Duijff

Boekenpost

In het tijdschrift *Boekenpost* (nummer 102, juli/augustus 2009) staat een interview door Janneke van der Veer met onze contribuant Noor van der Brugge. De titel van het stuk: 'Woorden worden beeld op de pers.'

Meer informatie: www.boekenpost.nl en www.noorvanderbrugge.nl.

Aan de vrienden van het schone boek

Initiaal bundelt de liefhebbers van het goedverzorgde boek en met het initiatief *Typosium* treedt de groep naar buiten door in de vorm van een studiedag steeds op de laatste zaterdag van augustus een ontmoeting te organiseren in het Plantin Moretus-museum te Antwerpen. Onderwerpen uit typografie, boekverzorging, uitgeefbedrijf en techniek in de meest brede zin komen aan de orde in lezingen door toonaangevende sprekers en bestemd voor alumni van het Plantin Genootschap en andere liefhebbers. In 2009 vindt al de vierde editie plaats van dit pareltje onder de symposia in een volstrekt unieke ambiance.

De organisatie richt zich dit jaar op ‘bekroningen’. Wat zijn de kenmerken van een goed verzorgd boek, dat hoge ogen gooit bij de jury’s van best verzorgde boeken in Europa? Welke geheimen wil de boekverzorger met ons delen? Welke mythes moeten worden ontzenuwd? Wat is er meer nodig dan hoogwaardig vakmanschap? Hoe zweep je de uitvoerende ambachtslieden op om het beste uit hun vak te halen en dat alles om te geraken tot een perfecte symbiose van content – vorm – drager voor de lezer.

De voorbereidingen zijn gestart en een reeks van sprekers heeft zijn medewerking reeds toegezegd. Wij hanteren de formule als in voorgaande jaren. Een drie à vier-tal sprekers houdt een korte inleiding ruim voorzien van illustratieve beelden. De moderator verbindt de verhalen en prikkelt tot diepgang en discussie met de zaal. In voorzit en nazit heeft u alle gelegenheid om samen verder te spreken, uw contacten aan te halen of gewoon te genieten van al dat moois. En wij hebben weer een *Typosium*-prent, die op 29 augustus ten doop wordt gehouden.

De *Initiaal*-organisatie heeft de goede gewoonte om zich te verbinden met inkomende en uitgaande generaties PG-studenten. Brandon Verhaege en David Geets zijn teruggetreden – wij zullen onze dank materialiseren tijdens *Typosium-4* – en Connie Wera [PG|2003–2005] en Jan Van der Linden [PG|2007–2009] zijn toegetreden. Er is inmiddels een nieuw e-mailadres en een bankrekening; het leven wordt steeds eenvoudiger. Toegang inclusief verzorging € 30; toegang + prent € 95; prent nadien € 95.

Initiaal blijft een hoogwaardig en tegelijk laagdrempelig initiatief voor ‘de waarachtige boekenvriend(in)’ om het eens ‘op zijn negentiende-eeuws’ te zeggen. Wij hebben dertig plaatsen te vergeven en wijzen toe op datum van inschrijving. Aarzel niet en bevestig uw komst op 29 augustus; wij zien u graag komen. Uiteraard ontvangt u van ons de komende maanden nadere details, maar tipt u vooral ook anderen, die van *Initiaal* kunnen genieten.

Bert Nelissen – Kiki Rörsch-Douwes – Jan Van der Linden – Connie Wera

Nieuw verschenen

In de Bonnefant

Epistola Caledoniensa, een brief van de dichter John Keats uit 1818, beschrijft een wandeltocht door Schotland naar de eilanden Iona en Staffa. Aan het einde van de lange tocht over modderige paden en door rivieren bericht Keats vol enthousiasme over 'Fingal's Cave' op Staffa. De nieuwe uitgave van deze brief is geïllustreerd met zes houtsneden van Rigby Graham (11 x 14,7 cm), die jaren later samen met de drukker een vergelijkbare tocht naar Staffa maakte, hoewel niet te voet.

De tekst is gezet uit de letter Samson, een ontwerp uit 1931 van Victor Hammer; het nawoord van Hans van Eijk uit de halfvette Spectrum; de aantekeningen in de marge staan in de letter Post-Versal. De oplage van 60 exemplaren (32,5 x 22 cm en 31 bladzijden) is gebonden in donkerrood linnen door Philipp Janssen, Boekbinderij Phoenix. Prijs € 130 (incl. verzendkosten).

Outpost Theater is een verzameling gedichten van John Hartley Williams over West- en Oost-Berlijn en verschijnt ter gelegenheid van de val van de Berlijnse Muur, nu twintig jaar geleden, die Williams van nabij heeft meegemaakt. De gedichten beschrijven gebeurtenissen, vaak persoonlijke, in beide delen van de stad. Eerder dit jaar verscheen zijn bundel *Café des Artistes* bij Jonathan Cape in Londen.

Outpost Theater, de naam van een bioscoop voor de Amerikaanse troepen, is gezet uit de letter Walbaum met de titels in Wilhelm-Klingspor-Schrift. Er zijn 99 exemplaren (24,5 x 16,5 cm en 31 bladzijden), ingenaaid met stofomslag. Prijs € 30 (incl. verzendkosten). De gebonden versie van *Outpost Theater* verschijnt later dit jaar, op groot formaat en geïllustreerd met vier houtsneden van Rigby Graham, in een kleine oplage.

In de Bonnefant, Hans van Eijk, telefoon 043 457 1916, bonnefantpress@hetnet.nl, www.bonnefantpress.com.mk

Uitgeverij 69

Eva Gerlach – OCEANIUM, een gedicht in vier strofen op Zerkall en Cartiera Magnani Firenze met een omslag in vier kleuren. De oplage bedraagt 69 gesigneerde exemplaren. € 33,50.

Rozalie Hirs – HET KOMT VOOR, drie gedichten met twee prints van Marijke van Warmerdam op Zerkall met spiegelpapier omslag. De oplage bedraagt 100 door de dichteres en de kunstnares in het colofon gesigneerde exemplaren. € 44,50.

Bantammerreeks

bantammer, m.(-s), soort van kippen, oorspr. uit Bantam (Java), niet groot, doch zeer vechtlustig.
(uit Van Dale groot woordenboek)

Uitgeverij De Buitenkant geeft al ruim 25 jaar boeken uit over boeken, typografie, letters en boekgeschiedenis. Sinds enige tijd is het fonds uitgebreid met de Bantammer-reeks. Geen publicaties over typografie of boekgeschiedenis, maar niet eerder uitgegeven proza, poëzie of toneelteksten, exclusief vormgegeven en soms met toegevoegde ets, steendruk of foto. Een uitgave van de Bantammerreeks zal ca. eenmaal per jaar verschijnen in een oplage van 225 exemplaren en is bestemd voor de liefhebber van het verzorgde boek.

Het laatstverschenen deel is nummer 6: *Voor vandaag ben ik uitgetekend* van Johan de Zoete.

Tussen 22 maart 1972 en 13 april 1982 heeft Johan de Zoete, met zo nu en dan een onderbreking, op 2117 vellen papier een getekend 'nachtboek' bijgehouden, een bezigheid die zijn weerga niet zo gauw zal vinden.

Uit die vellen heb ik een keuze gemaakt, die is aangevuld met enkele tekeningen die de vervaardiger zelf graag opgenomen wilde zien. Bij mijn keuze ben ik uitgegaan van de thema's die het tekenwerk beheersen: het kunstenaarschap en de twijfels daaraan, de verhouding tot het andere geslacht en de plaats die de alcohol in die jaren inneemt. En in het algemeen: het niet al te vrolijke wereldbeeld van De Zoete, waar hij in tal van tekeningen en uitspraken getuigenis van aflegt. Met deze

keuze, denk ik, is een redelijk inzicht gegeven in een decennium uit het curieuze bestaan van een jonge man die denkt dat hij als kunstenaar kan bestaan, maar daar eigenlijk niet in gelooft. (Koos van Weringh)

Inleiding Koos van Weringh, Keulen
Tekstverzorging Thijs Wierema, Amsterdam
Zetwerk en opmaak Chang Chi Lan-Ying, Amsterdam
Letter ScalaSans Bold
Drukvormen LenoirSchuring, Amstelveen
Druk Offsetdrukkerij Jan de Jong, Amsterdam
Papier binnenwerk Lessebo Smooth Ivory 150 gr/m²
Papier schutbladen Classic Naturel 170 gr/m²
Band Linnen Imperial 4500
Afwerking Boekbinderij Van Waarden, Zaandam

Prent: Een combinatie van paniconografie en linoleumsnede.
Deze werd door de auteur vervaardigd en gedrukt op een Korrex proefpers op Zerkall-Bütten.

2009 / 17,5 × 25 cm / 128 pagina's genaaid gebonden in linnen band oplage 225 exemplaren / € 29,50 + € 4 verzendkosten

Eerder verschenen:

Bamtammerreeks nr. 1, 2001 – Theun de Vries, WA-Man

In 2001 vierde Theun de Vries zijn 94e verjaardag. Ter gelegenheid daarvan verscheen – op zijn verzoek – zijn novelle *WA-Man* als bijzondere uitgave. De tekst werd gecomplementeerd met de drukgeschiedenis en een nawoord van de auteur. De uitgave is gesigineerd door de schrijver en bevat een originele foto van Theun de Vries (2001), gemaakt door Marcel Molle (winnaar van de Zilveren Camera 2000). Het oeuvre van De Vries telt sinds zijn debuut in 1925 meer dan 100 novellen, romans, essays, toneelstukken en dichtbundels. *WA-Man* verscheen in 1944 als clandestiene uitgave bij de Doezende Dar (Bezige Bij) onder het pseudoniem M. Swaertreger. Na de oorlog is het nog enkele malen opnieuw uitgegeven.

2001 / 16 × 25 / 96 pagina's / met originele foto, gesigineerd / genaaid gebonden / vormgeving Chang Chi Lan-Ying / € 85 + € 4 verzendkosten

Bantammerreeks nr. 2, 2002 – Frans Kellendonk, *Uit de Stilte*

Bij de dood van Frans Kellendonk (1951–1990) schreef Ernst Braches een bijdrage voor het herdenkingsnummer van het tijdschrift *Revisor*. Het is een ontroerend portret van de erudiete auteur, gespiegeld in een van diens opmerkelijkste schepingen: zijn bibliotheek. Nergens wordt over de persoon Kellendonk gesproken – en toch staat hij mij na lezing van *Uit de Stilte* glashelder voor ogen.

Toen ik *Uit de Stilte* voor het eerst las, wist ik heel zeker dat ik die tekst wilde uitgeven en dat ik er alles aan zou doen om er een boekje van te maken dat recht doet aan de bijzondere inhoud – een eerbewijs aan de schrijver Frans Kellendonk. (Jan de Jong, uitgever)

2002 / 16,1 × 24,2 cm / 28 pagina's cahiersteek / oplage 225 exemplaren / € 20 + € 4 verzendkosten

Bantammerreeks nr. 3, 2004 – Robert Anker, *Is dit Engeland?*

Een nooit eerder gepubliceerd of uitgevoerd avondvullend toneelstuk met een wankelende verhaallijn. Maar wat wil je bij een stuk waarin het hele wereldbeeld wankelt. De Man Alleen droomt van aankomst in een soort Engeland maar is onderweg in het vijandelijke leven gecrasht en strompelt met het autostuur nog in zijn hand over het toneel, vergezeld door zijn Hartstochtelijke Vriendin die hij afwijst. Een gisting van personages en stemmen omringt de twee op hun tocht. Van criminele Marokkaantjes tot Donald Duck, van Gerrit Achterberg tot bewoners van een kraakpand.

Is er uitkomst? Is er Engeland?

2004 / 10 × 17,5 cm / 138 pagina's genaaid gebrocheerd / oplage 225 exemplaren / € 18 + € 4 verzendkosten

Bantammerreeks nr. 4, 2005 – Sona Prins & Michiel Jansen Schoonhoven, *Ademhuis*

De dialectische dichtbundel *Ademhuis* van Sonja Prins en Michiel Jansen Schoonhoven is om meer dan een reden bijzonder ongewoon en verrassend. Het komt immers niet vaak voor dat een bundel in samenspraak van twee dichters tot stand komt. De twee zeer verschillende stemmen van *Ademhuis* bieden juist daardoor onvermoede contrasten en vergezichten bij hun beider terugblik op het gedeelde leven, en op de idealen en angsten van de eeuw die hen beiden heeft getekend. Deze 'poésie à deux voix' wordt beheerst door aantrekking en afstoting, als een kleine kosmos van tegengestelde impulsen en ambities. Achter de treffende beelden en

metaforen gaan heftige gevoelens schuil, die soms botsen en steeds hartstochtelijk getuigen van onafhankelijkheid, hoe verschillend die ook wordt nagestreefd door de twee stemmen. (Laurens Vancrevel)

2005 / 15,8 × 25 cm / 96 pagina's / genaaid gebonden in linnen band / oplage 225 exemplaren / € 25 + € 4 verzendkosten

Bamtammerreeks nr. 5, 2007 – Onno Blom, Jeugdzone

Alle begin is mythisch. Er is geen schrijver die zich niet kan herinneren dat hij voor het eerst echt schreef en welk gevoel dat met zich meebracht. Die sensatie vormt de kern van *Jeugdzone*. Dichters en schrijvers over hun allereerste gedicht. De journalist en letterkundige Onno Blom heeft daarin de allereerste vormvaste en vrije verzen van zestien dichters en schrijvers opgedolven, van Hella S. Haasse, Jan Wolkers en Gerrit Komrij tot K. Michel en Hagar Peeters. Blom ging met de schrijvers in gesprek over het gedicht zelf – over de inhoud, de vorm en het rijm of juist het gebrek daaraan – maar ook over de vraag wie zij waren toen zij dat schreven. Herkennen zij zichzelf nog? Bevat dat gedicht al de glanzende kiemcel van hun latere werk?

Alle dichters hebben hun gêne overwonnen en spreken vrijuit over het vroegste begin van hun schrijverschap. De combinatie van het allereerste gedicht én de blik over de schouder van de oudere en wijzere dichter maken *Jeugdzone* tot een verrassend en tintelend document humaine en een fascinerend boek voor iedereen die de poëzie een warm hart toedraagt.

2007 / 16,8 × 22,5 cm / 112 pagina's genaaid gebonden in linnen band oplage 225 exemplaren / € 30 + € 4 verzendkosten

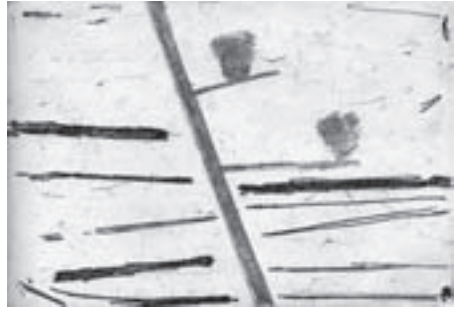
Bestelwijze: door overmaking naar postbank 1781409 t.n.v. De Buitenkant Amsterdam, o.v.v. 'Bamtammer 1/2/3/4/5 of 6'.

Zodra het geld bij ons binnen is, wordt de uitgave u per kerende post kosteloos toegezonden.

Ergo Pers

Negende Eeuw, een bibliofiele uitgave met gedichten van H. H. ter Balkt en vijf etsen van Ronald Noorman verschijnt bij Ergo Pers Gent in een oplage van zesendertig exemplaren. Bij elk boek hoort een suite met vijf door Ronald Noorman getekende

en genummerde etsen. Elk boek werd ook in het colofon gesigneerd door de auteur en de kunstenaar. De etsen werden gedrukt door Henri Hemelsoet. De tekst werd gedrukt door Rein Ergo, die ook instond voor vormgeving en afwerking.

Het boek telt 48 pagina's, de afmetingen zijn 28 cm x 32 cm. In foedraal.

Intekenprijs € 650. Meer info en afbeeldingen op www.ergopers.be.

Rein Ergo, Ergo Pers Muinkkaai 30 B 9000 Gent, tel. + 32 (0) 9 225 60 40, e-mail ergo.pers@telenet.be

Jozef Moetwillig – Gent

2001

In Antwerpen roert zich iets binnen de wereld van de beeldende kunsten. Een aantal kunstenaars richt het kunstenaarsinitiatief *Het noodzakelijke zwijgen op*. Ze beginnen met het organiseren van een aantal groepstentoonstellingen in ongebruikte panden die tijdelijk tot kunstruimte worden gepromoveerd.

De projecten groeien organisch en wars van het tijdsbeeld, zonder curator. Na een aantal tentoonstellingen wordt de werking van *Het noodzakelijke zwijgen op* sluimerstand gezet en gaan de leden apart andere wegen verkennen.

2006

Voor Jen Gossé is die andere weg 'de opleiding handboekbinden' aan Technicum Noord te Antwerpen om 'de stiel' van boeken en papier grondig te leren. Hij heeft al lang een passie voor grafische vormgeving en boeken en wil deze in zijn kunst integreren. Daarom sticht hij een kleine uitgeverij, *De kleine arbeid*, die zich wil gaan toelagen op beeldende kunst binnen het domein van het boek en andersom.

2009

Het eerste project van *De kleine arbeid* is de creatie van *Katernen* – een tentoonstellingsboek op één exemplaar. Een boek als ruimte met muren van papier, een autonome tentoonstelling waarbij het werk zich katern na katern ontvouwt, als een dwalen door kamers.

De kunstenaars wiens werk in het boek werd opgenomen, hebben met elkaar gemeen dat ze allen een boeiende kijk geven op de context, tijd en ruimte waarin

wij leven. Ze zijn aanwezig en dat is, alle gebruikelijke grote woorden ten spijt, de maatschappelijke relevantie van hedendaagse kunst.

Het boek wordt gedurende 2010 in een aantal korte tentoonstellingen in Vlaanderen, Nederland en Noord Frankrijk getoond.

Voor de creatie van *Katernen* werd er samengewerkt met Private Pers Jozef Moetwillig te Gent; Jos Brabants heeft de tekstpagina's verzorgd en bijstand verleend rond het druktechnische aspect.

De deelnemende kunstenaars zijn Iris Bouwmeester, Ton Mars, Simon Benson, Fred Michiels, Kris Van Dessel, Katie Lagast, Peter Van Gheluwe, Bart Vandevijvere, Bert Frings, Luk Berghe, Janus Boudewijns, Jos van der Sommen en Bruno Sluys.

Gezien het originele werk van de deelnemende artiesten kent *Katernen* (formaat 35 x 51 cm) een oplage van één exemplaar en is rondreizend telkens de aanzet van de collectieve tentoonstellingen.

Jozef Moetwillig, Jos Brabants, E. Maeyensstraat 18, B-9040 Gent (België),
jos_brabants@telenet.be

Pers Achter de Muren

Ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Kees Buurman; de essentie van zwart en wit', van 12 juni a.s. tot medio juli in het SieboldHuis, Rapenburg, Leiden, verschijnt het bundeltje *Haiku*.

Buurman, overleden in 1997, was een Leidse kunstenaar die o.a. schilderde, grafiek maakte en dichtte. Later legde hij zich toe op Zen en werd meester-Japans boogschieten. Diverse bundels haiku schreef hij. Na zijn overlijden gaf zijn vrouw Adriana de Heidsieck handdegelpers van Kees aan Henk Francino (De Pers Achter de Muren te Deventer) die tijdens en na zijn studie in Leiden de buurman was van Kees. Adriana stelde het op prijs dat het bundeltje met 12 haiku van Kees ook daadwerkelijk op zijn oude pers zou worden gedrukt.

Het werd gedrukt in een oplage van 40 exemplaren, de tekst werd gezet uit de Romulus en in zwart gedrukt op Mondi 10 120 grams wit (binnenwerk) en 200 grams wit (omslag). Formaat: 12 x 12 cm. Het op de titelpagina toegevoegde rode

Chinees-Japans karakterstempel drukt de naam en het beroep (binder) uit van Henk Francino die het werkje ook op de Japanse bindwijze afwerkte. De kleindochter van Kees, Naomi Buurman, nummerde de bundels.

Belangstellenden kunnen het handgenummerde werkje voor 25 euro aanschaffen tijdens de tentoonstelling, daarnaast is er bij De Pers Achter de Muren een klein aantal hc-cxx. beschikbaar, eveneens voor 25 euro (excl. verzendkosten). Voor info hierover: www.boekkunst.nl.

Agenda

Jubileumtentoonstelling Best Verzorgde Boeken

De Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam realiseren in samenwerking met het Stedelijk Museum Amsterdam en Stichting De Best Verzorgde Boeken een jubileumtentoonstelling rondom 'De Best Verzorgde Boeken'. Die traditie startte in 1926: Nederland pakte toen als eerste land na de Verenigde Staten het idee op om jaarlijks boeken om hun uiterlijk te bekronen. Er waren enkele langere onderbrekingen maar De Best Verzorgde Boeken bestaan nog steeds. En in 2009 was het voor de vijftigste keer dat een vakjury bijeenkwam om een keuze te maken, wat de aanleiding vormt voor deze jubileumtentoonstelling.

Stichting De Best Verzorgde Boeken schenkt overigens jaarlijks de bekroonde uitgaven aan onze instelling. Doordat de bibliotheek van de KVB (Bibliotheek van het Boekenvak) en het archief van de CPNB zich in de Bijzondere Collecties bevinden, bestaat er een nauwe band met de stichting. KVB en CPNB waren decennialang verantwoordelijk voor de organisatie van de best verzorgde boeken.

In de tentoonstellingszalen van de Bijzondere Collecties zijn natuurlijk in de eerste plaats de 33 Best Verzorgde Boeken van 2008 te bewonderen. Deze werden uit 447 inzendingen gekozen door een vakjury bestaande uit ontwerpers Volken Beck en Vanessa van Dam, uitgever Nina Post, drukker Fokko Tamminga en adviseur Kunst & Vormgeving van Koninklijke TNT Post, Julius Vermeulen. Een volledige lijst is te vinden op de site van Stichting De Best Verzorgde Boeken. Na afloop van deze tentoonstelling zal de selectie 2008 nog op verschillende plaatsen in binnen- en buitenland geëxposeerd worden.

Bij het jubileum van vijftig keer Best Verzorgde Boeken wordt in de tentoonstelling stilgestaan door aandacht te schenken aan vroegere jureringen en door een

selectie van 33 'pre-Best Verzorgde Boeken'. Concept en inrichting nam het Amsterdamse bureau EventArchitectuur voor zijn rekening.

De Bijzondere Collecties beheren belangrijke collecties oude en moderne Nederlandse drukken. Voor de periode dat er geen Best Verzorgde Boeken waren, zijn er nu uit deze bibliotheek 33 bijzonder vormgegeven uitgaven gekozen, van vijftiende-eeuwse incunabelen tot een twintigste-eeuws fotoboek. De vakjury die deze pre-Best Verzorgde Boeken selecteerde, bestond uit ontwerpers Vanessa van Dam en Tessa van der Waals, boekhistoricus Frans A. Janssen, drukker Arie Lenoir en uitgever Hans Oldewarris, en had als voorzitter Just Enschedé, directeur van Stichting De Best Verzorgde Boeken.

Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129, 1012 GC Amsterdam
Woensdag 1 juli t/m zondag 20 september 2009, 10.00–17.00 uur

Caldic Collectie – Artists' Books

Museum de Fundatie presenteert vanaf 21 mei in het Paleis a/d Blijmarkt in Zwolle de tentoonstelling Caldic Collectie – Artists' Books. De omvangrijke verzameling kunstenaarsboeken van Joop van Caldenborgh is met deze presentatie voor het eerst voor een breed publiek te zien. Op de tentoonstelling zal werk van ondermeer Jean Arp, Louise Bourgeois, Sonia Delaunay, Wassily Kandinsky, Ellsworth Kelly, Joan Miró, Fernand Leger, Sol LeWitt, Henry Matisse, A.R. Penck, Pablo Picasso en Andy Warhol worden getoond.

Caldic Collectie

Joop van Caldenborgh, oprichter van chemiebedrijf Caldic BV, is één van de grootste privéverzamelaars van beeldende kunst in Nederland. De Caldic Collectie is met name bekend om zijn verzameling moderne en hedendaagse schilderkunst, fotografie en de beeldentuin op het landgoed Clingenbosch in Wassenaar. Weinig mensen weten dat Van Caldenborgh ook een uitgebreide collectie kunstenaarsboeken bezit. Deze verzameling is ontstaan vanuit zijn liefde voor kunst en voor literatuur die zich verenigen in het medium kunstenaarsboek. Tot op heden is deze deelcollectie alleen kleinschalig te zien geweest op het kantoor van Caldic Collectie in Rotterdam. In Museum de Fundatie is tot en met zondag 30 augustus 2009 voor het eerst een prachtig overzicht van zo'n zestig kunstenaars te zien die ieder op hun eigen, uitzonderlijke wijze het kunstenaarsboek gestalte hebben gegeven.

Artists' Books

Dat kunstenaarsboeken zelden in musea te zien zijn, heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat een boek zich niet makkelijk laat tonen aan een groot publiek. Een boek is eigenlijk een tentoonstelling voor één persoon. Het liefst houd je het vast, wil je er doorheen bladeren en de geur van het papier opsnuiven. In de bijzondere presentatiewijze van de tentoonstelling Caldic Collectie – Artists' Books in Museum de Fundatie blijft de intimiteit van deze ervaring voelbaar.

Ieder kunstenaarsboek heeft zo zijn eigen aantrekkingskracht. Soms is dit de bijzondere relatie tussen de kunstenaar en de schrijver, zoals bij Marino Marini die illustraties maakte bij de gedichten van zijn tweelingzus. Soms de manier van het tot stand komen van een boek – Kasper Andreassen en Tine Melzer tekenden in hun onderzoek naar het gezegde 'The grass is greener...' dagen achtereen boeken vol met grassprietten. Roman Ondak zette juist de boeken van zijn literaire helden waaronder Thomas Mann, James Joyce en Oscar Wilde letterlijk op sterk water omdat hij meent dat wat deze auteurs hebben geschreven nooit verloren mag gaan. De expositie Caldic Collectie – Artists' Books laat zien hoe diverse kunstenaars op unieke wijze met het medium boek omgaan. Het toont de ontwikkeling die het kunstenaarsboek in een kleine eeuw heeft ondergaan: van Marius Bauers illustraties voor *Le Livre des Mille Nuits et Une Nuit* tot aan de boekobjecten van Richard Artschwager en Sabrina Mezzaqui.

Bij de tentoonstelling verschijnt de rijk geïllustreerde publicatie Caldic Collectie – Artists' Books met tekstuele bijdragen van Joop van Caldenborgh, Suzanne Swarts en Ralph Keuning.

Museum de Fundatie, Paleis a/d Blijmarkt, Blijmarkt 20, Zwolle
21 mei t/m 30 augustus 2009, dinsdag t/m zondag, 11.00–17.00 uur
Informatie: www.museumdefundatie.nl of 0572–388188

Rijmbijbel Museum Meermanno nu te zien in Museum Catharijneconvent

De pas gerestaureerde Rijmbijbel van Jacob van Maerlant uit de collectie van Museum Meermanno zal tot en met 23 augustus te zien zijn in de tentoonstelling 'Beeldschone Boeken. De Middeleeuwen in goud en inkt' in Museum Catharijneconvent te Utrecht. Dankzij de restauratie, waarbij de Rijmbijbel ondermeer een nieuwe band kreeg, kan het boek nu ook weer elders getoond worden. Met een selectie van ruim honderd handschriften geeft de tentoonstelling een uitgebreid overzicht van de Utrechtse boekproductie in de Middeleeuwen. Voor de

tentoonstelling Beeldschone Boeken is een keuze gemaakt uit de rijke verzameling handschriften van Museum Catharijneconvent en de unieke collectie Utrechtse kloosterboeken van de Universiteitsbibliotheek Utrecht. Belangrijke bruiklenen uit binnen- en buitenland vullen deze selectie aan.

De Rijmbijbel van Museum Meermanno werd verlucht door de uit Utrecht afkomstige Michiel van de Borch. Hij signeerde dit werk in 1332 en het is daarmee het vroegst gesigeneerde Nederlandse kunstwerk.

COLOFON

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge.

Voorzitter: Bubb Kuiper, bubbkuiper@netaffairs.nl

Secretaris: Silvia Zwaaneveldt, Gerrit Doustraat 4, 2311 XP Leiden, silvia@drukwerkindemarge.com

Penningmeester: Frans den Breejen, Korte Vleerstraat 8, 2513 VM Den Haag, frans@drukwerkindemarge.com

Nieuwe leden/adreswijzigingen graag doorgeven aan de penningmeester.

Nieuwsbrieven verschijnen 4 maal per jaar, begin januari, april, juli en oktober. Kopij voor de nieuwsbrief dient uiterlijk halverwege de voorafgaande maand binnen te zijn.

Bijdragen liefst per e-mail naar nieuwsbrief@drukwerkindemarge.com, of per post naar Nieuwsbrief Stichting Drukwerk in de Marge, Herengracht 51, 1015 BC Amsterdam (op cd of op papier getypt, zo niet in elk geval duidelijk geschreven).

Redactie: Alex Barbaix, Sander Pinkse